

XV-XVI ƏSR SƏFƏVİLƏR DÖVRÜNDƏ TAÇLI BƏYİMİN İCTİMAİ-SİYASİ FƏALİYYƏTİ

Zəhra Məhərrəm qızı Qəniyeva.

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

zehra.qeniyeva@mail.ru

Açar sözlər: *qadın, Taçlı, Osmanlı, Səfəvi, tarix, Çaldıran*

Azərbaycan qadınları hələ qədim dövrlərdən dövlətin ictimai-siyasi həyatında, həmçinin, mədəni, iqtisadi və digər sahələrdə çox mühüm rol oynayıblar. Məqalədə XV-XVI əsrlərdə yaşayıb-yaratmış, Azərbaycan tarixində əvəzsiz rolu olan Taçlı bəyimin ictimai-siyasi fəaliyyətindən bəhs olunur. Taçlı xanım bəzi mənbələrdə "Bigə xanım" olaraq da qeyd edilir. Taçlı bəyim Şah İsmayılın sarayının idarə edilməsində böyük nüfuza malik idi. Araşdırmalar göstərir ki, Taçlı Bəyim həm də döyüşçü bir qadın olub. Bunu onun Çaldıran döyüşünə könüllü getməsi və döyüşdə yer alması da təsdiq edir. Taçlı bəyimin vəsiyyətinə görə, bütün varidatı xeyriyyə qurumlarına bağışlanıb. O, Şah İsmayılın vəfatından sonra siyasi səhnədə olmuş və Səfəvi dövlətində müxtəlif xeyriyyə aksiyaları təşkil etmişdir. Həmçinin, mübahisəli məsələ olan onun "əsir alınması" iddiasının absurd fikir olduğuna aydınlıq gətirilir.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ТАДЖЛЫ БЕИМА В ПЕРИОД СЕФЕВИДОВ XV-XVI ВЕКОВ

Захра Магerrрамгызы Ганиева

Ключевые слова: *женщина, Таджлы, Сефевы, Османлы, история, Чалдыран*

Азербайджанские женщины с древнейших времен играли очень важную роль в общественно-политической жизни государства, а также в культурной, экономической и других сферах. В статье рассказывается о общественно-политической деятельности Таджлы Бейима, жившего в XV - XVI веках и создавшего свою незаменимую роль в истории Азербайджана. Таджлы Бейим также упоминается в некоторых источниках как «Biga Lady». У Таджлы Бейим была великая власть в управлении Дворцом Шаха İsmayıl. Мы знаем из исследований, что Таджли Бейим - боевая женщина. Это подтверждает его добровольный

поход против Чалдырана и участие в битве. По завещанию правительницы всё наследство было подарено благотворительным учреждениям. Тот факт, что Таджли Бейим после смерти Шаха Исмаила находится на политической сцене и организует различные благотворительные акции в государстве Сефеви, доказывает, насколько абсурдно его требование «плена», что стало спорным вопросом. Тот факт, что Таджли Бейим после смерти Шаха Исмаила находится на политической сцене и организует различные благотворительные акции в государстве Сефеви, доказывает, насколько абсурдно его требование «плена», что стало спорным вопросом.

SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF TAJLA BEIM DURING THE SAFAVIDS OF THE XV-XVI CENTURIES

Zahra Ganiyeva

Key words: *woman, Tajli, Osmanli, Safavi, history, Chaldyran*

Since ancient times, Azerbaijani women have played a very important role in the socio-political life of the state, as well as in cultural, economic and other spheres. The article talks about the socio-political activities of Tajli Beim, who lived in the XV-XVI centuries and created his irreplaceable role in the history of Azerbaijan. The Tajli Beim is also referred to in some sources as "Biga Khanum". The Tajli Beim had great authority in the management of the İsmayıl Shah Palace. We know from research that Tajli Beim is a fighting woman. This confirms his voluntary campaign against Chaldyran and participation in the battle. According to the will of the ruler, the entire inheritance was donated to charitable institutions. The fact that Tajli Beim after the death of Shah İsmail is on the political scene and organizes various charity events in the state of Safavi proves how absurd his demand for "captivity" is, which has become a controversial issue.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində Səfəvilər imperiyasının banisi Şah İsmayıl Xətəinin xüsusi yeri vardır. Şah İsmayıl Xətəi 1487-ci il iyun ayının 23-də Ərdəbil şəhərində anadan olmuşdur. Onun babalarından biri Şeyx Cüneyd, atası isə Şeyx Heydər idi. O, ana tərəfdən də köklü bir ailəyə məxsus olub. Anası Aləmşahbəyim Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızı idi. Ömrünün 38-ci ilində vəfat edən Şah İsmayıl Azərbaycanla bağlı arzularından və istəklərindən ayrılmalı olur. Şah İsmayılın bu mübarizəsi vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq istəyindən irəli gəlirdi. O, Azərbaycan - türk dilini dövlət

dilinə çevirmiş, ölkənin siyasi, ictimai, iqtisadi və mədəni inkişafında inanılmaz dərəcədə böyük işlər görmüşdür [3].

Məqalədə görkəmli dövlət xadimi, şair Şah İsmayıl Xətəidən deyil, onun cəsur, vəfalı, dəyanətli həyat yoldaşından-16 il Səfəvilər dövlətinin Şahbanusu olmuş Taclı bəyimdən (1488, Ərdəbil – 1540, Şiraz) bəhs edəcəyik. Əsil adı Şahbigə olan bu xanımın sonradan dövlət xadimi və şairi Xətai tərəfindən verilən yeni ismi, daha doğrusu ləqəbidir.

Bir qədər tarixə ekskurs edək: Bütün dövrlərdə Azərbaycan xalqının tarixi elə ciddi örnəkləri irəli sürür ki, bu nümunələr əsasında Azərbaycan qadınlığının tarixini, onun keçdiyi ağır və məşəqqətli, eyni zamanda böyük, şərəfli yolu dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək böyük bir başucalıqdır. Azərbaycan gerçəkliyində, ictimai-siyasi həyatında həqiqətən də qadına və anaya yüksək qiymət verilmişdir. Cəmiyyətin idarə olunmasında, dövlətin formalaşmasında, eyni zamanda, gənc nəslin tarixi ənənələr və müqəddəs amallar əsasında tərbiyə olunmasında qadının yüksək rolu danılmaz olmuşdur [2].

Qadın məsələsi, qadın anlayışı həmişə böyük araşdırmalar, tədqiqatlar tələb edən mövzu olmuşdur. Hələ qədim zamanlardan bu dövrə qədər bu mövzu ətrafında geniş söhbətlər açılmış, əsərlər, kitablar yazılaraq oxuculara təqdim edilmişdir.

Tariximizin hər dövründə qadınlar öz gözəlliyi, ləyaqəti ilə yanaşı, həm də cəsurluğu, idarəetmə işlərində göstərmiş olduqları şücaətləri, dahiyənə fikirləri ilə seçilmiş, kişilərlə eyni hüquqa malik olduqlarını həmişə xatırlatmışlar. Təsadüfi deyil ki:

“Qadın Günəş, çocuq Ay,nuru Ay Günəşdən alır,

Qadınsız ölkə çapuq,məhv olur, zavallı qalır.

Qadın gülərsə şu ıssız mühitimiz güləcək,

Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək!” – deyə dahi Hüseyn Cavid qadını vəsf etmişdir.

Yer üzündə bütün istək, arzu, məhəbbət qadının varlığı ilə üzə çıxır. Həyatın da, incəsənətin də gücü məhz bundadır. Qadın və onun gözəlliyi ilham mənbəyi, yaradıcılıq eşqi olduğu üçün dünya mədəniyyəti, incəsənəti yüksək səviyyəyə çatmışdır. Bu gün Avropanın, Amerikanın müzeylərinə, şəkil qalereyalarına baxanda nə qədər gözəl qadın surətləri, qadın fiqurlarına rast gəlirik. Bu əsərlərdəki qadınların duruşunda və simasındakı nəciblik və gözəllik estetik zövqümüzü oxşayır, qadınlığa, onun bəşər sivilizasiyasındakı böyük roluna məhəbbətimizi artırır. Həyatın başlanğıcı, məhəbbətin özülüdür – qadın [6].

IX-XVIII əsrlər, həmçinin ayrı-ayrı orta əsr Şərq dövlətlərindəki müsəlman renessansı dövründə görkəmli müsəlman qadınlarının fəaliyyətinin işıqlandırılması ilə maraqlıdır. Məhz bu qadınlar da, daha doğrusu, hökmdar

qadınlar da həmin dövrlərdə mənsub olduqları dövlətlərin idarə edilməsində, xalqın taleyi üçün mühüm qərarların alınmasında yaxından iştirak etmişlər. İslam dininin yayılması ilə qadın müəyyən hüquqlara malik olmuşdur.

Yavuz Sultan Səlim və Şah İsmayıl arasında reallaşan Çaldıran döyüşünün vacib, eləcə də mübahisəyə səbəb olan müzakirə mövzularından biri Şah İsmayılın həyat yoldaşı və ya həyat yoldaşlarının Osmanlılar tərəfindən əsir götürülüb-götürülmədiyi məsələsidir. Şah İsmayılın hamısı hamilə olan üç həyat yoldaşının olduğu və bunlardan Taclı bəyim (Taclı xatun) və Bəhrüzə adlı həyat yoldaşlarının Osmanlılar tərəfindən əsir götürüldüyü dövrün mənbələrindən başa düşülür. Ancaq bu günə qədər bir çox tədqiqatçının yaxından araşdırdığı bu mövzu tam aydınlaşdırılmamışdır. Bunda dövrün tarixçilərinin verdiyi məlumatları dəstəkləyən başqa sənədlərin olmaması və ya tapılmamasının da böyük təsiri vardır.

Şah İsmayılın həyat yoldaşları arasında yer alan Taclı Bəyimin hansı ailəyə mənsub olması mövzusunda bəzi fikir ayrılıqları mövcuddur. Bu məsələnin müzakirə mövzusu olmasından daha çox onun Çaldıran döyüşünə qatılıb-qatılmadığı və döyüşdən sonra Osmanlılar tərəfindən əsir götürülüb-götürülməməsidir. Səfəvi mənbələri Taclı bəyimin Çaldıran döyüşünə qatıldığını və iki günlük itkin düşməsindən başqa Şah İsmayılın yanından heç ayrılmadığını yazır. Taclı bəyim Şah İsmayılın yaralandığını bilən kimi döyüşə qatılmış, döyüş meydanından qaçması deyiləndə ortadan itmişdir. Döyüşün sonunda Səfəvi qüvvələri böyük qarışıqlıq içində düşmüş və qoşunların hər biri ayrı bir tərəfə qaçmışdır. Döyüşdə məğlub olandan sonra Çaldırandan ayrılan Şah İsmayıl Təbrizdə Taclı xanımı axtarmış, və bir-iki gün sonra, tapılan Taclı xanım Şahın yanına gətirilmişdir.

Salnaməçilərin yazdığına görə Taclı bəyim Mosullu tayfasından olan Həmzə bəy Bektaşlının oğlu Mihmad Bəyin qızı olub. Başqa bir tədqiqatda da guya Şah İsmayıl onu əsirlərin içində görərək bəyənib. Onlar evlənəndə Taclı bəyimin 14-15 yaşı olub. Təəssüf ki, bu xanımın fəaliyyəti, həyatı, övladları, bir sözlə taleyi ilə bağlı söylənilən fikirlər bəzən bir-birinə uyğun gəlmir, bəzən də mübahisəli, məntiqsiz görünür [5].

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan tarixində mühüm bir dövr təşkil edən Səfəvi dövlətinin quurulması, ən görkəmli zamanı Şah İsmayılın adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın məşhur qadınlarından, tarixdə Taclı Bəyim adı ilə tanınan Şah İsmayılın həyat yoldaşının taleyi barədə qaranlıq məqamlara toxunaraq onun portretini müzakirə etmək mühüm məsələlərdən biridir. Tac işarəsi bu günə qədər gəncliyimiz üçün fədakar, cəsur və həyat yoldaşının döyüş dostu kimi güclü bir məqamdadır. Çoxsaylı tarixi mənbələr Taclı xanımın bu savaşa Osmanlılar tərəfindən bir yolla ələ keçirildiyini göstərir. Səfəvilər dövləti tarixində “ən böyük məğlubiyyət” kimi xatırlanan dəhşətli Çaldıran döyüşü haqqında məlumat verən Osmanlı mənbələri təəssüf ki, Taclı

bəyimin ələ keçirilməsini geniş, hətta şişirdilmiş şəkildə bir neçə versiyada təsvir etsələr də, Səfəvi mənbələri bu hadisə barədə susmağa üstünlük verdilər. Osmanlı tarixçiləri, Çaldıranda Şah İsmayılın tacı ilə birgə həyat yoldaşı Taclının da ələ keçdiyini və daha sonradan Sultan Səlimin yaxın əyanlarından olan Cəfər Çələbi ilə Taclı bəyim arasında bir evlilik qurduqlarını qeyd edirlər [1].

Səfəvi müəllifləri, bunun əksinə, şahın sevimli xanımının ömrünün sonuna qədər onun yanında olduğunu iddia edir; Çaldırandan sonrakı illərdə gördükləri təmir və xeyir-sədəqə işlərini göstərməklə, bu iddianı belə gücləndirirlər. Bu mənbələrin əksəriyyətində Taclı xanımın dövlət işlərində yaxından iştirak etdiyi və hətta Şah İsmayılın qəzəbinə tuş gələnlərin ona sığındığı barədə məlumatlar da vardır. Bundan əlavə, bəzi Səfəvi mənbələri onun əsir götürüldüyünü təsdiqləsə də, əsirliyin yalnız bir gün davam etdiyini və Taclı Bəyimin üzərindəki qiymətli zinət əşyalarını verərək Osmanlıların əlindən qurtulduğunu bildirirlər. Bu vəziyyətdə Çaldırandan sonrakı iki günlük boşluğu nə Osmanlı, nə də Səfəvi tarixçiləri doldura bilmədiyi üçün, bu şübhələr, ən əsası, əks fikirlər yaradır. Şah İsmayılın xanımı Taclı Bəyimin soykökü, həyatı, Çaldırandan sonrakı taleyi, eləcə də, fars və türk mənbələrinə əsaslanaraq onun dövlət işlərinə qatılmağı, təmir və xeyriyyə işlərində iştirakı haqqında məlumatlar vardır.

Əsl adı Şahbigə olan Taclı xanım, Qaraqoyunlu Mosullu tayfasındandır. Avropalı tarixçilər (məsələn, ingilis tarixçisi R.M.Savori) venesiyalı səyyah Angiolellonun verdiyi məlumata əsaslanaraq, Taclı bəyimin Ağqoyunlu sultanı Yaqubun qızı və ya nəvəsi olduğunu qeyd edirlər. Taclı xanım bəzi mənbələrdə “Bigə xanım” olaraq da qeyd edilir. Bu sözün qədim türkcə “big/beg” (bəy) sözündən yarandığı məlumdur. “Taclı” isə onun ləqəbi idi. Bu ləqəb ona I Şah İsmayıl evləndikdən sonra verilmişdir. Mənbələr ondan “Taclı xanım”, “Taclı Bəyim” və “Şah Bigə xanım” kimi bəhs edirlər. Hürşah ibn Qubad əl-Hüseyni Səfəvilərin tarixinə dair bir mənbə hesab olunan “Tarix-i Elçi-yi Nizamşah” adlı əsərinin “Dinin pənahı Həzrəti Şahın dəyərlı inci Taclı xanımla zifafının zikri” bölümündə “Taclı xanımın şərhi-halı belədir ki, o, Mosullu tayfasının görkəmli xanımlarından biri idi” yazılır. Eyni zamanda, bu mənbə Bigə xatun haqqında ən geniş məlumat verən mənbədir. Budaq Münşi Qəzvini Cəvahirül-Əhbarda Taclının Mosul türkmənlərindən olduğunu qeyd etmişdir. Naməlum müəllif “Tarix-i Aləm-Arayi Şah İsmayıl” adlı əsərdə Taclının Şamlı türkmənlərindən Abidin xanın qızı olduğunu bildirir [4].

Sadəddin Əfəndi və Baş hakim Əhməd Dədə kimi bəzi Osmanlı tarixçiləri Şah Təhmasibin anası olan Taclının Şah İsmayılın nigahlı yoldaşı olmadığını, məşuqəsi olduğunu iddia etsə də, əksəriyyət onun həyat yoldaşı olduğunu sübut edir. Yenə Budaq Münşi, onların evlilikləri haqqında bunları söyləyir: “Şah İsmayıl 909\1504-cü ildə Farsa getdi və..... Gül Xəndan,

Firuzkuh, Asta, Har, Dəməvənd qalalarının fəthinə başladı. Türkmənlər bu qalalara sığınmışdılar.... Sıra Asta qalasına gəlmişdi. Qalanın suyu tükənmiş, nəhayət təslim olub və Hüseyn Kiyay Çələbi tutulmuşdur. Bigə Mosuldan gələn tibb bacısı ilə şahın hərəminə gəlmişdi. Gözəllik və lətafətdə şöhrət qazanmış, buna görə də Tac adı ilə adlandırılmışdır. Şahın ömrünün sonuna qədər iffət və əzəmət pərdəsi altında yaşamışdır ... [9].

Səfəvi tarixinin önəmli tədqiqatçısı, Avropa yazıçılarından biri olan Maria Szuppe də Taçlı xatunun türkmən olduğunu və “Hanome-mosullu” kimi tanındığını qeyd edir. “Şahın da türkmən arvadları var idi. Bunlardan biri Şah Bigə xanım olmuşdur ki, (1540-cı ildə vəfat etmişdir) o da Taçlı xanım adı ilə məşhurdur. O, həyat yoldaşının ən əsas məsləhətçisi olmuş və sonralar oğlu Şah Təhmasibin taxtının arxasında dayanan güc idi.

Digər bir mənbə Taçlı xanımın Şah İsmayılın sarayının idarə edilməsində çox böyük nüfuzu olduğunu, hətta sonradan qızı Məhin Banu “Şahzadə Sultan” ilə (1561-62-ci illərdə vəfat etmişdir) oğlu Şah Təhmasibə diqqət mövzusunda yarışdığını yazır.

Səfəvi tarixini araşdıran Maria Szuppe belə yazır: “İ Şah İsmayılın həyat yoldaşı Taçlı xanımın Mərkəzi İrənin müxtəlif türbələrinə vəqf olaraq hədiyyə etdiyi əkin sahələri, üzüm bağları və kəndləri var idi. O, Ərdəbildə Səfəvi şeyxlərinin məqbərəsinin bəzək işlərini və Miyanədəki Dohter körpüsünü yenidən inşa etdirmişdir. O dini qurumların yaradılmasını təşviq etməklə məşhur idi[12].

Səfəvi Səltənətgahı: Memarlıq, Din və Güc Müasir dövr İrəni müəllifi Kişvar Rizvişu qeyd edir ki, Şah İsmayılın məqbərəsi Şeyx Səfi türbəsinə yaxın kiçik bir yerdə inşa edilmişdir. Əhəmiyyətli olan budur ki, Şah İsmayılın dəfn məsrəflərini onun dul həyat yoldaşı Taçlı xanım adı ilə tanınan Şah Bigə bəyim qarşılımışdır. Taçlı xanım memarlığın ən aktiv və ən önəmli maliyyə dəstəkçilərindən biri idi. Vəqf sənədləri və tarixi xronologiyalara görə Taçlı xanım Ağqoyunlu sülaləsindən zəngin və tərbiyəli olması, xeyriyyəçiliyi ilə tanınan bir xanım idi. Qazi Əhməd Gummi onun öz mülklərinin böyük bir hissəsini Qumdakı Fatimə Məsumə türbəsinə vəqf olaraq hədiyyə etdiyini yazır. Buna əlavə olaraq Şah İsmayılın Ərdəbildəki Cennetsara türbəsinin binası üçün də çox pul xərcləmişdir. Qısaca bunu demək olar ki, 1524-cü ildə Şah İsmayılın vəfatından sonra Taçlı xatun İrəni memarlığının əsas dəstəkçisi idi.

Osmanlı tarixində Taçlı xanım kimi türk qadını barədə yaranmış səhv müddəalar sonrakı dövrlərdə də təkrarlanmışdır. Belə ki, ruslar da Gəncə xanı Cavad xanın həyat yoldaşı Sərvinaz xanımı əsir aldıkları haqqında yalançı şayiə yaymışdılar. Məhz bu da osmanlıların da Çaldıran döyüşündən sonra Şah İsmayılın zövcəsini əsir götürdükləri uydurması ilə oxşarlıq təşkil edir. Sərvinaz xanım da bir sıra hökmdar xanımları kimi rusların yürüşü başlayan kimi əyninə döyüş paltarını geyinib həmişə Cavad xanla bərabər vuruşmağa atılırdı. Cavad

xan iki dəfə qaladan çıxıb rusların sıralarını əzəndə, o, ərinin yanında olmuşdur [7,s. 74].

Seyidağa Onullahi “Tacli xanim” adlı məqaləsində onun haqqında tam obyektiv və dürüst məlumatı vermişdir [10]. Eləcə də İran tarixçisi, marağalı Məhəmmədhəsən xan Etimadüssəltənə üçcildlik “Xeyrati-həsən” əsərində yazır ki: “Tacli xanim Şah İsmayıl Səfəvinin məhbubəsi olmuş, Çaldıran müharibəsində qaçarkən Məsih Paşazadəyə əsir düşmüş, lakin öz qiymətli yaqut sığalarını verərək xilas olmuşdur [8].

Qərbdə aparılan bəzi Səfəvi araşdırmalarına baxdıqda nə yaxşı ki, onlar da Taclinin Çaldırandan sonrakı müddətdə gördüyü xeyir işlərini nümunə göstərərək, birmənalı olaraq əsirliyi inkar edirlər. Məsələn, Andrew J. Newman “Rebirth of a Persian Empire” (İran İmperatorluğunun yenidən doğuşu) adlı əsərində aşağıdakı qənaətə gəlir: “Çaldırandan sonra İsmayılın Mosullu arvadı Tacli xanim (1540-cı ildə vəfat etmişdir) Səfəvilərin on iki imam təriqətinin tanınmasında mühüm rol oynadı. 1522-ci ildə Varamin, Qum və Qəzvin ətrafındakı tarlalar, bağlar və kəndləri səkkizinci İmamın (İmam Rza(ə) bacısı Fatimənin Qumdakı türbəsinə vəqf olaraq bağışladı. Bununla yanaşı, o digər dini qurumların yaradılmasını da təşviq etmişdir. O, Şərqi Azərbaycan əyalətindəki körpünü yenidən bərpa etdirmiş; həyat yoldaşının hökmdarlıqla yanaşı Səfəvi sufi təriqətinin lideri olduğunu uca tutaraq İsmayılın Ərdəbildə inşa etdiyi düşünülmən türbəsinin vacib hissələrinin inşası üçün maddi dəstək vermişdir [9].

Tacli bəyim Şifahi Xalq Ədəbiyyatının dastan qəhrəmanına çevrilmişdir; “Tarixi Vaqiətül-Şah Xətai” (Şah Xətəinin Dastanı; Prof. Məhəmmədhüseyn Təhmasib, Şah İsmayıl və Tacli bəyimhaqqında olan bu əsər belə adlandırılır) də vardır. Yuxarıda göstərilən mənbələr sırasına Şah İsmayılın lirik bir şeiri diqqəti cəlb edir.

“Dəmbədəm yol gözlərim sevgili yarım gəlmədi,
Qalmışam qış möhnətində növbəharım gəlmədi.
Xeyli müddətdir ki mən ta ayrı düşdüm yarımdan,
Görmək üçün həddən ötdü intizarım, gəlmədi.
Xəstədir, misgin Xətai, bir misalında deyib,
Hüsn bağında cəməli gülüzarım gəlmədi.

Bir sıra Osmanlı tarixçiləri və digər müəlliflər Xətəinin yuxarıda verilən lirik şeirinin məhz Tacli xanımın əsir düşdüyü günlərinə həsr etdiyi fikrinə gəlmişlər. Mənbələrin məlumatına əsasən, Tacli xanımın sarayda böyük nüfuzu olub. O, Şah İsmayılın qəbul etdiyi qərarlara təsir edə bilirmiş. Qəzəbini yumşalda bilirdi, ölüm fərmanının ləğvini bacarırmış. Çox mərhəmətli və əliaçıq bir xanim olmuşdur. Yaşayıb-yaratdığı müddət çərçivəsində daima insanlara kömək etmiş, qiymətli hədiyyələr ərməğan etmişdir. Mərd və qorxmaz

Taçlı xanım həddən artıq gözəl və vəfalı olub. Mənəvi zənginliyi ilə xarici gözəlliyi bir-birini tamamlayırmış.

Tədqiqatlardan belə bəlli olur ki, onların bu evlilikdən iki oğlu, bir qızı olub: Övladları Təhmasib Mirzə, Bəhram Mirzə və Məhin Banu. Doğrudur, bu məsələ də dəfərqli fikirlər mövcuddur. Əksəriyyət təşkil edən bu məlumat daha inandırıcıdır.

Bigə xanım 16 il oğlu Təhmasibin adından Səfəvilər dövlətini təkbaşına idarə etmişdir. Lakin, ana ilə oğlu arasında münasibətlər 1539-40-cı illərdə pozulmuşdur. Mənbələrə görə, bu tarixdə Təhmasib anasını zəhərləyib öldürmək istəmişdi. Bunda Təhmasibin xanımlarının və qızlarının rolu olduğu ortaya çıxır. Ehtimal ki, onlar hərəmdə Taçlı Bəyimin hakimiyyətindən narazı idilər [12].

Tarixi faktlara əsasən, Taçlı Bəyimin 1540-cı və ya 1541-ci ildə vəfat etdiyi bildirilir. Xronoloji ardıcılığa diqqət yetirsək, Taçlı Bəyimin Şah İsmayilla 14-15 yaşında evləndiyini, o zaman onun 1488-89-cu ildə anadan olduğunu, 50-51 yaşında isə vəfat etdiyini aydınlaşdırmış oluruq. Vəsiyyətinə görə, bütün varidatı xeyriyyə qurumlarına bağışlanmışdır.

Beləliklə, bu araşdırmamızda Taçlı xanım adı ilə tanınan Bigəbəyim haqqında bəzi məsələləri araşdırmağa çalışdıq. Onun həyatı, fəaliyyəti haqqında məlum olan, hətta məlum olmayan bəzi faktları belə müxtəlif alim və tarixçilərin fikirlərinə əsaslanaraq aşkar etməyə səy göstərdik. Və ən önəmlisi, Taçlı Bəyimin Şah İsmayılın vəfatından sonra siyasi səhnədə olması və Səfəvi dövlətində müxtəlif xeyriyyə aksiyalarını təşkil etməsi faktı mübahisəli məsələyə çevrilən onun “əsir alınması” iddiasının nə qədər absurd olduğunu isbat edir.

Ədəbiyyat

1. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. Cilt:1/Sayı:4/Aralık/2014
2. Azərbaycan qadını ensiklopediyası. Bir cildə. “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 404 səh. Şəkilli, Bakı, 2002. S-5)
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. IV cild (XIX əsr). Bakı. —Elml. 2007. 504 səh. + 48səh. illüstrasiya
4. El-Hüseyni Hurşah bin Gubad. Tarih-illçi-yiNizamşah. Tarihi-Safeviyyeez Agaz ta Sali 972 hicrikameri, (Haz: Muhammed RızaNasiri-Koiçi Haneda), Tahran, 1379. s.27-28)
5. Flora Xəlilzadə “Hökmdar qadınlar” Vektor Beynəlxalq Nəşrlər Evi, Bakı 2019. 120 səh.
6. Gəncəli Məmmədov Sabir. Qadın, gözəllik və ülviyyət. (Ensiklopedik toplu). – Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2001 – 336 səh, s 322)

7. Gəncə hökmdarı Cavad xan və Ziyadoğlu-Qacar nəslı. Gəncə. “Elm”. 2020. 255 səh.
8. Marağalı Məhəmməd həsən xan Etimadüs səltənə Xeyrati-həsən. Bakı, “Nurlan”, 2009, 115 səh
9. Mir Caferi Hüseyn. Taclı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulumi İnsani, Tebriz, sayı 112, 1353, s.472
10. S.M. Onullahi. Taclı xanım – Azərbaycan SSR EA Xəbərləri. Ədəbiyyat, Dil, İncəsənət, 1981 №1, s. 44-51
11. Uzunçarşılı İsmail Hakkı. Osmanlı tarihi. TDK, Ankara 1998, II. cilt, s. 265
12. <http://anl.az/down/meqale/turkustan/2017/fevral/531002.htm>